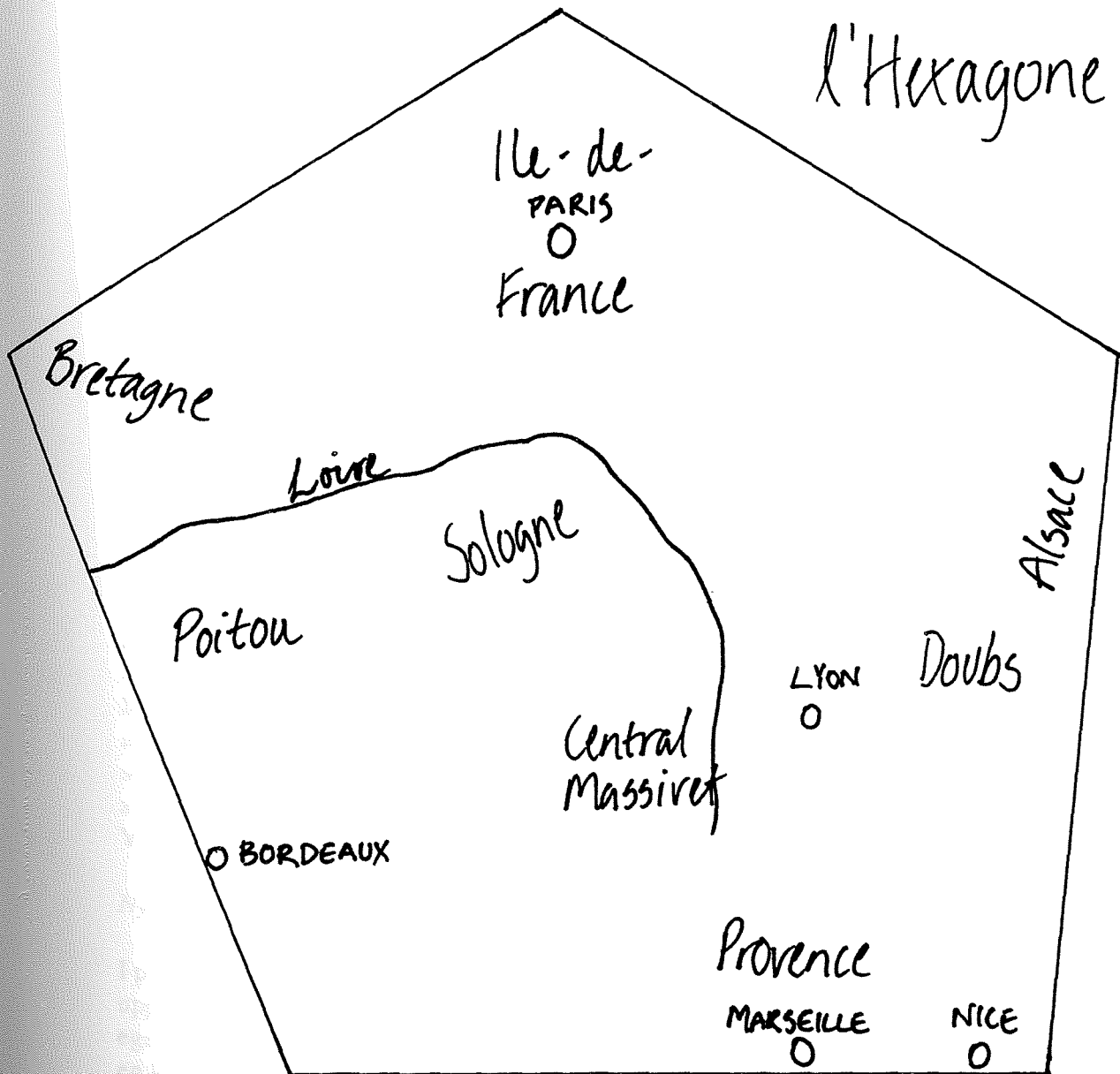

Nyttjande och ägande av Frankrikes skogar i ett historiskt perspektiv.

1 Introduktion

Jag har alltid trott att allemansrätten är något unikt för Sverige, och att man i de andra EU länderna har begränsande möjligheter att beträda skog och mark. När jag frågade hur det ligger till i Frankrike, fick jag veta att man fortfarande har vissa nyttjanderätter och jag blev nyfiken på hur de uppkommit. Som i Sverige skiljer sig olika franska regioner kraftigt åt, och min uppsats är i mycket en generell överblick med några lokala exempel.

2 Dagens franska skogar

Ägarförhållanden och något om bruket av skogen idag

Av Frankrikes 55 milj ha är 15 milj ha skogbeväxta, 2/3 av dessa är privata och 1/3 allmänna (Bugnot, muntl.). De allmänna skogarna är mestadels statligt ägda, men även kommunala skogar förekommer.

I de privata skogarna ser man en stor spridning på storleken av egendom: av ungefär 3,5 miljoner skogsägare har 3 miljoner mindre än 4 ha och ungefär 50 000 mer än 25 ha. De sistnämnda hör ofta till adel och borgarskap som överlevt revolutionen. Inga bolag finns med stora skogsinnehav, de största ägarna är juridiska personer som banker, försäkringsbolag och försäkringskassor. Den största ägaren innehar ~100 000 ha och den största enskilda ägaren ~5000 ha.

De allmänna skogarna förvaltas av l'Office National des Forêts, (ONF) som lyder under jordbruksministeriet. Man brukar skogarna, dels med egen personal och egen utrustning, dels med entreprenörer. Ett undantag är Alsace, där man behållit vissa bruksmetoder efter 1914 som ett spår av den tyska ockupationen mellan 1870 och 1914. Här säljs t ex virke vid väg, medan i övriga Frankrike skog säljs på rot.

Efter 1963, då landet fick en ny skogsvårdslag, finns en skyldighet för skogsägare med mer än 25 ha skog att låta upprätta en skogsbruksplan med hjälp av en Skogsägarförening. De som trots lagen inte upprättar en plan sätts under ett av myndighet skapat program för regionen. Planen reglerar avverkningstidpunkt. För de som har mindre än 25 ha, är den enda skyldigheten trygga återväxten inom en period av 5 år efter en slutavverkning. I lövskog tolereras fortfarande klenntimmeravverkning. Vad än tytan må vara så är all avskogning skattepliktig.

Nyttjanderätt idag

I privata skogar kan ägaren begränsa rätten att plocka bär och svamp genom att sätta upp stängsel eller skyltar. Rätten att jaga behålls ofta av de stora skogsägarna för deras eget bruk, men den kan även arrenderas ut. Små skogsägare är skyldiga att sluta sig till en lokal jaktvårdsförening som består av alla i trakten boende skogsägarna. Organisationen förvaltar klövviltet med hjälp av en nationell jaktvårdsorganisation.

I allmänna skogar finns inga restriktioner vad gäller plockning av bär och svamp så länge inte jordtacket skadas. Man har även betesrätt på anvisad plats, något som i dag inte utnyttjas i så stor utsträckning mer än möjligen i vissa bergstrakter. Fortfarande

har man i Frankrike rätt till bränsleved, ungefär 20 m³ får huggas på av ONF anvisad plats av invånare som bor på orten minst 6 månader av året. Jakträtten av allmänna skogar säljs per fastighet och över en tid av nio år på en storstads auktion.

3 Förhistorien fram till medeltid

Förhistorisk utbredning och nyttjande av marker

Man har tidiga fynd (~400 000 år) av mänsklig närvaro i Provence och de första människorna levde som ett jagande och samlande nomadfolk (Sonneville-Bordes 1987). Utbredningsmönstret berodde på tillgång av skydd, vilt och mat att samla. För ungefär 30 000 år sedan har man i det som idag betecknas som Frankrike, en första civilisation. 10 000 f Kr skedde en befolkningsökning till följd av en klimatförbättring och människorna bredde ut sig längsmed flodernas dalgångar. Trots en koncentration i sydöstra Frankrike var befolkningen fortfarande liten och finfördelad. Skogar intog vid samma tidpunkt stäpplandskapet, och denna förändring anser man vara samtidigt med de första spåren av jordbruk och djurhållning. Träd använde man för att få bränsle och husbehovsvirke. I skogen lät man djuren beta, här jagade man och samlade mat, här fann man nya marker att odla. Svedjebränning med avverkade träd kan dateras till ~2200 f Kr. Skogarna beboddes främst av de jägarfolk som fortfarande fanns kvar, deras levnadsnivå var mer primitiv och påverkade ekosystemet i mindre utsträckning än folket i floddalarna. Populationerna var fortsatt små. De första permanenta odlingsmarkerna med inhägnader hittar man först i tidig bronsålder, ~1500 f Kr.

Romartiden, med de första organiserade ägar och nyttjandestrukturerna

Fram till Romarikets invasion 58 f Kr, svepte vid flera tillfällen folkvågor in över Europa (Joffrey 1987). Gaulerna var ett folkslag med olika kulturella band som utvecklade gruvdrift av flera metaller. När de invaderades av romarna kan man för första gången se upprättade ägande och nyttjanderätter på det som i dag tecknas som franskt territorium (Le Glay 1987). Riket förblev ruralt, och det var den romerska delen av befolkningen som besatt de bästa delarna av territoriet. Rom hade monopol på kända gruvor, stenbrott och vissa skogar, samt belade den icke-romerska delen av befolkningen med skatt. Den agrara strukturen koncentrerades runt *villas*, en avgränsad egendom styrd som en ekonomisk enhet av en familj. *Villas* sköttes av anställda och uppodlingen betecknades som intensiv. Den största *villan* man hittat är på 1500 ha.

Nya invasioner av barbarer, franker och alemaner under 200-talet e Kr kommer österifrån och andra, delvis okända orsaker gör att den romerska eran i Gallien tog slut ~275 e Kr (Le Glay 1987). En mindre välorganiserad epok tar vid och efter ytterligare tillströmningar av burgunder från öst och från saxiska angrepp längs kusten, skedde flera förändringar.

Från migrationstid till feodalism

300 och 400 talen präglades av stark migrering, där folket på landsbygden var mycket heterogent och levde på många olika kulturella nivåer (Le Glay 1987). Man försökte dock att tvångsintegrera barbarerna genom att inskränka deras rätt att förflytta sig.

Städerna förstärktes, med mindre handel och kulturella utbyten som följd. Resterna av romarnas *villas* blev så småningom medeltidens borg/slott, starka både ekonomiskt, administrativt och juridiskt. Under 500 och 600 talen utvecklas kungadömen med despotiska ledare runt de starka forten (Riché 1987). Här finner man inte något statsbegrepp, kungens privata egendom och skatteintäkter hamnar i samma kassa. Rikets grevar kontrollerade städerna och bistod kungen med militär förstärkning när så behövdes. När kungarna kristnats tjänade även biskoparna som en slags kungens agent. Under den här tiden består skogarna som betydande element över stora områden. Fortfarande levde man i stor utsträckning på vad skogen kunde ge i form av ved, virke, bete, bär och svamp samt småvilt. Storviltsjakt var förbehållet prinsarna.

4 Medeltid

Under 800-talet efter Ludvig den frommes bortgång grälade och krigade hans söner om arvet av det betydande riket som splittrades i flera stater (Verlust 1987). Varje krig förde med sig att adelns makt växte, de fick nya domäner eller andra fördelar som belöning för sina insatser på sin kungs sida. Med hjälp av riddare skyddade man befolkningen, men dessa hade även till uppgift att ta in skatter, bötfälla lagöverträdelse och se till att vissa arbeten utfördes. Det blev så småningom kyrkans män som stabiliserade situationen: de ser en chans att öka sitt inflytande och försvara sina jordegendomar mot adelns genom att försvara kungens suveränitet. Inbördes adliga dispyter underlättade kyrkans handlande. Monarkin förblev svag under tre sekler, det var trots allt adeln som hade den reella makten. Det här märktes allra tydligast söder om Loiredalen, långt från kungens inflytande. I norra delarna av Frankrike behöll kungen ett något bättre grepp om situationen, genom sina inflytelserika biskopar.

Skogspolitiken under 1000-talet ledde till att skogarnas rikedom ökade liksom dess ekonomiska lönsamhet, men den orsakade även fördjupade klasskillnader i samhället (Serowaiskij 1979). De ägande klasserna monopoliserade nyttan av skogarna och regleringen ledde så småningom fram till feodalsamhället, under det att traditionellt nyttjande av skogarna upphörde och klasskillnaderna gav sig till känna. Viljan att skydda skogarna, till nytta för de ägande klasserna, ledde till att allmänna skogar utnyttjades desto hårdare.

Grevskapen och hertigdömena kom i stort att behålla sitt utseende genom hela medeltiden och innan den franska revolutionen i form av provinser (Joris 1987). Under 1000-talet skedde en befolkningstillväxt tack vare flera förbättringar i jordbruket, men som även fortsättningsvis i stort bestod av svedjebruk. Ökat handelsutbyte rapporterades. Under 1100-talet kunde man lägga märke till en nedgång i avskogning i och med ett ökat behov av ved. I många trakter var priset på skogsmark högre än priset på jordbruksmark. Markägarna försvårade tillgången och begränsade användningen av gamla allmänna skogar.

Klostrens sätt att nyttja och förvalta skog och mark

Mellan 1000- och 1200-talen introducerade och följde klostren i provinsen Ile-de-France en slags markanvändningsplan, efter att ha erhållit användar och

förvaltningsrätt av omgivande kungar (Lefevre 1979). En del av skogarna skyddades och munkarna reglerade avverkning och jakt. Tillstånd erhöles även att bryta ny jordbruksmark. Många klosterordnar lyckas med att få en balans mellan åkrar, betesmarker och skog, samtidigt som de försörjer sina industrier med bränsle (Georlette 1957).

Befolkningen hade rätt att samla död ved i bränslesyfte, och hugga levande ved till konstruktion av hus, kvarnar och bryggor, samt till redskap (Lefevre 1979). Vildfrukter från äppel och päronträd var reserverade för storgodsägarna, liksom vildhonung. Beskogningen var ojämn, i gläntor kunde odling förekomma. Ibland följde rätten att samla ollon med rätten att samla död ved, men för att bedriva svinskötsel fanns olika slags regler. Svinen fick hållas i oavverkade skogar och var förbjuden fem år efter en avverkning, men insamling av ollon fick ske även på röjd mark. Man höll får och getter på avstånd från skogen för att skydda återväxten. Avverknings och försäljningsrätt (av produkter från eller tillverkade av skogen) var även de förbehållet klostren, även om de ibland samarbetade med storgodsägarna för att genomföra en huggning, bötfällning eller vakthållningen av skog. Jakträtten var förbehållet godsägaren, men det var brukligt att en del av bytet tillföll klostret. Tjuvjakt bestraffades hårt. Nyttjandet av skogen var ofta mer lönsamt än att avskoga densamma, och hägnader samt andra skiljelinjer var viktiga. Klostren knoppade även av sig, intog nya områden med mål att utöka sina egendomar och sprida sin lära. Nyttjanderätten och förmånen att hålla betande djur i skogarna vänades av både bönder och munkar. I närheten av kungen och adeln hindras avskogningen av intresset att upprätthålla goda jaktmarker.

Klostret "L'Abbaye de Mont-Sainte-Marie" handlade mellan 1100- och 1700-talet som en för evigt tillsatt ägare (Venet 1979). Klostret ökade skogens kapital både till kvalitet och kvantitet för att säkra intäkternas regelbundenhet. Deras bestånd var därför regelbundna och högvuxna, ofta av gran eller ädelgran. Bönderna skapade däremot genom sin jakt på bra virke oregelbundna bestånd.

5 Från medeltid till 1669

Fram tills början av 1400-talet, förstärktes kungadömet norrifrån, de starka sydliga provinserna bekämpades en efter en (Rossiaud 1987). Digerdöden utbröt 1348 och under decennier avfolkade dess härjningar landet. Allmän oordning, följt av svält och krig gjorde att landet inte kom i balans under lång tid. Under 1500-talet ökade antalet järnbruk vilket ledde till avskogning av stora arealer.

Lagstiftningen under den gamla regimen förblev isolerad och åtskiljd områdena emellan, medan nyttjandet av skogarna undan för undan blev mer organiserat och metodiskt (Georlette 1957). Feodalherrarna tillät inte nyttjanderätt, utan igenkände den lite halvhjärtat. Allteftersom lade man märke till de ekonomiska och sociala problem som bildas. Andelen åkermark ökade på bekostnad av skogsarealerna tack vare svedjebränningarna. Den ägande klassen stängde skogen när de ansåg att trycket blev för hårt, och 1669 reglerades genom lag nyttjanderätten. Hur det här löstes, berodde mycket på i vilket hertig/kungadöme man bodde. I vissa trakter drog godsherrn in all rätt att nyttja skogarna som var avsatt för folket, men i "utbyte" kunde han avgränsa en del av skogen och tillåta att den nyttjades fullt ut. Detta

återkom i mitten av 1800-talet i form av stora omarronderingar. I slutet av 1200-talet slutade munkarna med att röja skog och när avskogningen på nytt höll på att ta fart under 1400-talet så kom religionskrigen emellan.

Colberts politik

Den ökade industriella användningen under 1500-talet oroadе befolkningen som ser "sin" bränsletillgång försvinna (Devèze 1961). Det var även vedhuggningen som sågs som ett problem innan 1661. Det oorganiserade nyttjandet av skogarna ställer till med störst problem söder om Loire-dalen, där det av skogsskötsel inte syntes ett spår. De styrande klasserna föregår inte med gott exempel, tvärtom, och i södern syntes spår av herrefolkets vanvård av de kungliga och adliga domänerna.

En betydande reformation äger rum 1661-1679 vilken leddes av Colbert, Ludvig den fjortondes rådgivare, och omfattade bland annat skogbruket. Colberts tanke var att öka och säkra produktionen av ekvirke till rikets slagskepp (Rubner 1966). Han trodde hela tiden att industrin och ett gott skogligt utseende kunde utvecklas parallellt, men hade i början av arbetet inte hade tillräckligt med kunskap för att inse de skogliga problemen (Devèze 1961). Krisen som låg till grund för 1661 års förslag berodde på brist av en speciell dimension, *taillis*, kolved. Målet var att få fram en sorts sammanställning av skogen och dess tillstånd; sålda volymer, betald skatt, entreavgifter och betalda avgifter som togs ut för bränsle nyttjandet. Man bestämde sig för att hägna in de kungliga skogarna för att säkra kontrollen. I praktiken blev det här svårt att förverkliga, då man knappt ens kände skogarnas utbredning och gränser.

Arbetet ändrade nu riktning för att skaffa mer detaljerad information till regionala bestämmelser (Devèze 1961). Två register för bedömning och bötfällning utarbetades. Både nya föreskrifter för handel och nyttjanderätt utformades, och två fundamentala regler upprättades. Man blev tvungen att betala en viss del av nyttjandet som skatt/avgift och det blev förbjudet att tjäna pengar på nyttjanderätten ex. att plocka och sälja bär. Colberts reformation blev den första som kontrollerade folkets nyttjande, vilket före 1669 helt bestämdes genom tradition och påbud. Inga föreskrifter som kontrollerade de nya förordningarna upprättades dock. Antal betande djur begränsades per område. Djuren skulle vara märkta och försedda med en skälla, de skulle hållas samlade i flock när man gick till skogen och ledas längs samma väg. Man fick inte låta lånade eller hyrda djur beta, och ollonbackarna var endast öppna en begränsad del av året. Den viktigaste regeln rörde bränsleanskaffningen som blir avgiftsbelagd. Detta dock under en kortare tid då krig kommer emellan och ruinerar organisationen.

Efter Colberts död, föll organisationen in i rutiner till följd av en depression orsakad av bland annat hovets vidlyftiga leverne (Rubner 1966). De tekniska erfarenheterna föll i glömska och även ekbestånden offrades så småningom i en akut ekonomisk situation.

6 Från 1669 till Revolutionen

Reaktionen av reformationen blir olika stark i olika delar av landet (Georlette 1957). I södra delarna kommer de nya reglerna snabbt att stöta på motstånd; här var betet

viktigare än på andra ställen. Ett exempel finns från skogen Chaux i Doubs där befolkningen 1765 protesterar då de förlorat rätten att nyttja skog som vedresurs. Männerna klär ut sig till kvinnor och ockuperar skogen, de fäller de vackraste träden och inrättar provisoriska ateljéer för sågare, klyvare och skomakare. För att kväsa upproret var man tvungen att tillkalla armén. Det finns även nedtecknat mer eller mindre knasiga åtgärder för att avgränsa skogar som inte fick beträdas. I Alsace, gräver man under sex år några hundra kilometer dike för att hindra befolkningen att "gnaga sönder skogsmassivet". Förbättringar inom jordbruket och befolkningsökningen började även stimulera röjning av skogsmark. Exempel på avskogning finns under svältåret 1709, för att få nya åkrar till vetesådd. Man nämner även återkomsten av fransk-kanadensare (200 familjer) som efter blivit besegrade i Québec 1772, slår sig ner i närheten av Poitou och avskogar både slätt och skogsland.

I slutet av 1700-talet kunde urskilja en vetenskaplig syn på skogsskötseln (Georgette 1957) De kungliga markerna sköttes samtidigt för att ge inkomster och för att säkra den framtida produktionen. Reformationen rörde även kyrkans och andra markägares egendomar.

Före 1789 äger adeln ~30% av all mark och borgarskapet ~6-10% (Vovelles 1987). I augusti månad upphävdes feodalregimen med följd att kunglig och adlig mark stod till nationens förfogande. Totalt omdistribueras 15% av allt territorium under revolutionen, mestadels till fördel för borgerskapet, men även för storbönderna.

7 Det omvälvande 1800-talet

Tiden 1830-1848

Under den så kallade Julimonarkin, förde man en debatt som förberedde den auktoritära reglementeringen under det Andra kejsardömet (Buttoud 1979). Debatten underblåstes av den allt större konsumtionen av kolved.

En skoglig lagstiftningen kom 1827 som reducerade användarrätten främst för de jordlösa bönderna genom att skogsbetet ytterligare reglerades. Lagen gynnade staten och de jordägande klasserna, och i vissa provinser hördes protester. Man överexploaterade även många skogar beroende på statens svårighet att handlägga alla ansökningar om nyttjanderätt.

En del av skogarna bröts för att svara upp mot befolkningsökningen vilken även medförde en ökad efterfrågan av bränsle och konstruktionsvirke (Buttoud 1979). Industrin i Frankrike var vid den här tiden fortfarande beroende av träkol, medan man till exempel i England redan hade börjat använda stenkol. Detta ledde till intressekonflikter mellan de mindre och de större jordägarna samt mellan trävaruhandlarna. De flesta avskogningarna ägde rum på slättmarker och orsakade betydande intressekonflikter mellan skog och åkernyttjare. Man lade märke till att vårfloderna blev kraftigare och kraftigare, och att de orsakades av aktiviteten i bergen. 1840 började man diskutera markanvändningen i bergen och betesförbud samt plantering övervägs. Den här sortens markanvändningsreglering med planteringsåtgärder fick inte sin fulla utveckling förrän efter 1850 under Napoleon den tredje. Denna första reglering minskade i alla fall den lokala användarrätten och

gjorde plantering i avskogade sluttningar obligatorisk, förbjöd betning, lagfäste röjning av ny mark samt fördämning av forsar.

1831 kom dessutom en ny lag som föreskrev att en del av statens skogar skulle privatiseras för att ge staten ett ekonomiskt tillskott. Mellan 1831 och 1835 såldes ungefär 117 000 hektar till för köparna mycket intressanta priser (Buttoud 1979).

Andra kejsardömet, 1852-1870

Med industrialismen blev stenkol en allt mer vanlig energikälla, och betydande förändringar skedde inom skogsbruket (Badre 1979). Två tredjedelar (1 330 000 ha) av de kommunala skogarna betecknades som mycket dåligt skötta med kläna dimensioner. Nu började man sköta och förändra den statliga skogen med målet att den skulle växa ut till mogen skog innan den avverkades, och dessa initiativ kom i stor utsträckning från universitetsvärlden.

Aldrig under någon period har så stora områden beskogats eller omplanterats, detta tack vare en lag som föreskrev restaurering av terränger i bergsregioner (Bardre 1979). Man bildade även en förvaltande enhet för att bevara dessa jordar. Speciellt utsatta var de södra alperna med hårt bete och översvämningar som tidigare nämnts. De största projekten finns i Centralmassivet (1 000 000 ha), i Sologne (300 000 ha) och i Bretagne (200 000 ha). Även privata skogsägare utförde planteringar, mestadels med barrträd eller ek till en hög kostnad. Den enskilda individens initiativ till spekulation inom skogbruk visar på upplysning och kommunikation.

Nyttjanderätten av statliga skogar omvandlades nu i stor skala (*cantonnements*), rätten blir till full äganderätt i en del av skogen medan den i andra delar väsentligt begränsades. Sådana "byten" har tidigare nämnts och har genom alla tider ägt rum i liten skala för att komma tillrätta med konflikter mellan olika intressegrupper. Ett ovanligt och tidigt exempel är när Philippe Auguste redan 1190 gav ett hus, St Lazare till leprasjuka i utbyte mot nyttjanderätten av Vincenneskogen. Mellan 1830 och 1857 görs 68 *cantonnements* och därefter får man en väldig fart med 454 stycken på tre år. Sedan avtar hastigheten, men ännu 1967 utfördes 29 omarronderingar. Arbetet utfördes inte utan problem, ofta saknades rågångar och nödvändigt kartmaterial. Givetvis uppstod lätt tvister, om de inte redan fanns sedan gammalt, och de frågor man hade att ta ställning till var till exempel; Ska den nya äganderätten delas mellan de gamla nyttjanderätterna eller ägas kollektivt, kommunalt? Vad är värdet av skogarna och hur ska de nyttjas? Ofta enades man om att äga skogarna kommunalt och att de skulle skötas enligt lag. Betesrätten försvann härmed, men rätten att hugga husbehovsved, reglerad enligt lag bestod.

Skogsvägar byggdes också under denna period, enbart i dominanta skogar öppnades 100 mil väg och 300 mil reparerades under 18 år. Ett estetiskt tänkande vad gäller skötsel gav sig till känna. I statsmiljöer kunde man se romantikens påverkan i det att parker och trädgårdar byggdes och öppnades upp och att boulevarder, avenyer, perronger och kajer kantades av träd. Endast i Paris spenderades på några år 28 071 500 franc på grönområden. Detta kom att bli den moderna stadsmänniskans nyttjande av träd och grönska.

8 Referenser

- BADRE, L., 1979. Le Second Empire- La période la plus faste de la politique forestière française. i Actes du Symposium International d'histoire forestière, vol 1, 317 s. E.N.G.R.E.F. 1982.
- BUTTOUD, B., 1979. La question forestière en France sous la Monarchie de Juillet. i Actes du Symposium International d'histoire forestière, vol 2, 317 s. E.N.G.R.E.F. Nancy, 1982.
- DEVÈZE, M., 1961. La vie de la forêt française au XVIème siècle. Doktorsavhandling vol 1, 325 s. Imprimerie Nationale, Paris.
- DEVÈZE, M., 1962. Les origines de la reformation. Le mauvais état des forêts à l'époque de Mazarin. Ann. Ec. Eaux For. Nancy (19; 1)
- DEVÈZE, M., 1962. Une admirable réformation administrative. La grande Réformation des forêts Royales sous Colbert (1661-1680). Ann. Ec. Eaux For. Nancy (19; 2)
- GEORLETTE, R., 1957. Quelques aspects de l'histoire des forêts françaises depuis la fin de Moyen Âge jusqu'à la promulgation de l'Ordonnance de 1669. i Rev. for. franc. (9; 2)
- GEORLETTE, R., 1957. Abrégé de l'histoire des forêts françaises depuis la promulgation de l'ordonnance de 1669 jusqu'à la veille de la Révolution. i Rev. for. franc. (9; 5).
- JOFFROY, R., 1987. La Gaule avant la conquête romaine. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.
- JORIS, A., 1987. L'essor du XIIème siècle. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.
- LEFEVRE, S., 1979. La politique forestière des monastères de l'Ile-de-France (XIème- XIIIème siècles). i Actes du Symposium International d'histoire forestière, vol 1, 317 s. E.N.G.R.E.F. 1982.
- LE GLAY, M., 1987. Les Gallo-Romains. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.
- RICHÉ, P., 1987. Les temps mérovingiens, VIème- VIIème siècle. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.
- ROSSIAUD, J., 1987. La synthèse capétienne. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.
- RUBNER, H., 1966. The rise and fall of Colbert's forest policy (1661-1789) i Arch. Forw., (15; 10).

SEROWAISKIJ, J.D., 1979. L'origine de la politique forestière au Moyen Âge et son essence sociale. i Actes du Symposium International d'histoire forestière, vol 2, 317 s. E.N.G.R.E.F. 1982.

SONNEVILLE-BORDES, D., 1987. La préhistoire. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.

VENET, J., 1979. Les anciennes forêts de l'Abbaye de Mont-Sainte-Marie et les forêts communales du Haut-Doubs. Influence de l'histoire et sur la structure et le traitement des forêts. i Actes du Symposium International d'histoire forestière, vol 2, 317 s. E.N.G.R.E.F. 1982.

VERHULST, A., 1987. La construction carolingienne. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.

VOVELLE, M., 1987. La révolution. i Histoire de la France, vol 1 461 s. Larousse, Paris, 1991.

Muntlig källa, Jean-Loup Bugnot